

“ARM EN RIJK IN SITTARD”

ARMOEDE IN SITTARD DOOR EEUWEN HEEN

Armen (of met een mooier woord ‘minderbedeelden’) zijn van alle tijden; alleen het begrip armoede en ook onze houding ten opzichte van armen is door de eeuwen heen veranderd. In de middeleeuwen was er geen overheid die tot taak had om te zorgen voor de minderbedeelden. De hongerigen voeden en de naakten kleden was een plicht voor iedere Christen. In de middeleeuwen was de dood altijd nabij en daarmee ook het hiernamaals dat bereikt kon worden door werken van naastenliefde te verrichten.

Al in 1299 wordt er melding gemaakt van een gasthuis in Sittard

Een gasthuis lag meestal net buiten de poort en was bestemd voor reizigers die na het sluiten van de stadspoort arriveerden maar het was tevens ook bedoeld als opvang voor zieken, armen en daklozen.

In Sittard bevond het gasthuis zich net buiten de eerste omwalling op de plaats van het latere domicanenklooster op de Oude Markt. Het gasthuis werd bestuurd door twee door de pastoor en de stad benoemde gasthuismeesters en armenmeesters.

Het gasthuis had inkomsten uit landerijen en erfenissen. De armenmeester beheerde het deel dat voor de armen was bestemd. Van dit geld werden ook de in de stad wonende armen bedeeld. Mensen die in Sittard wilden komen wonen, moesten kunnen aantonen dat ze over voldoende middelen van bestaan beschikten. Bovendien moest er iemand in de stad borg staan voor hem als hij of zij aan de bedelstaf zou raken.

Rond 1800 was een groot gedeelte van de bevolking niet in staat om voldoende in eigen onderhoud te voorzien en was dus afhankelijk van bijstand. Tot aan de Franse tijd hadden kerkelijke instanties zich bezig gehouden met de armenzorg.

De Fransen die alle kerkelijk bezittingen geconfisqueerd hadden, droegen de armenzorg over aan een overheidsinstelling. Dit werd het bureau Bienfaisance of wel het bureau voor Liefdadigheid. In 1822 kwam het Burgerlijk Armbestuur daarvoor in de plaats.

De Armenwet van 1854 legde de verantwoording weer bij de kerken. In deze tijd ontstond ook de Vincentiusvereniging. Het lidmaatschap was in principe voorbehouden aan mannelijke leken van onbesproken gedrag. Priesters waren welkom als werkend lid, maar men vond het niet wenselijk dat zij bestuurs- of erefuncties bekleedden. Vrouwen waren van lidmaatschap uitgesloten want het werk dat verricht moest worden en de omstandigheden waarin dat moest geschieden, achtte men voor dames niet geschikt

De leden bezochten zelf de arme gezinnen in hun omgeving. Zij hoopten door regelmatig huisbezoek een vertrouwensrelatie op te bouwen en op deze wijze de gezinnen niet alleen materieel te helpen maar ook op een 'hogere zedelijk peil' te brengen, dat wil zeggen: ze er maatschappelijk en religieus weer bovenop te helpen. Materiële ondersteuning diende eigenlijk slechts als een eerste hulpmiddel. Deze hulp werd meestal verleend in de vorm van huisraad en bonnen voor etenswaren of kleding. Wie 'alleen maar arm' was, maar verder een

'braaf en oppassend' leven leidde, kwam niet voor hulp van de Vincentiusvereniging in aanmerking, maar was aangewezen op de lokale of parochiële armenraad. Van de gezinnen die wel bezocht werden, werd verwacht dat zij aan hun 'verheffing' wilden meewerken.

In de 19de eeuw waren gemiddeld zo'n 550 personen ofwel 12 % van de bevolking afhankelijk van steun van het lokale armenbestuur. Daarnaast beschikte de pastoor ook nog over een fonds voor stille armen. Het armenbestuur gaf hulp in de vorm van brood, kolen en geld. Wekelijks ontving een gezin gemiddeld 20 cent in de zomer en 25 cent in de winter. Verder had men recht op gratis medische verzorging en onderwijs. Voor kinderen uit deze onderlaag was volgen van onderwijs zelfs verplicht.

De armenschool werd gevestigd in klooster Agnetenberg, het klooster dat in de Franse tijd was overgedragen aan het armenbestuur.

Deken Vrancken trok zich het lot van de steeds groter wordende groep minderbedeelden aan en maakte van Agnetenberg een tehuis voor armen, wezen en zieken.

Zijn opvolger deken Roersch wist de zusters van Liefde uit Maastricht over te halen om naar Sittard te komen. De zusters waren met het armenbestuur overeengekomen dat zij een gedeelte van het klooster Agnetenberg voor de duur van 12 jaar mochten overnemen. Als tegenprestatie zouden zij de zorg voor de zieken en armen op zich nemen.

Tevens openden zij bewaarschool met twee aparte afdelingen; een klas voor de kinderen van armen en een voor de jeugd uit de burgerklasse. Er waren in 1859 100 kleuters; daarvan waren er 61 armenkinderen.

Begin vorige eeuw leefde nog een groot gedeelte van de Sittardse bevolking onder het bestaansminimum. Dat maakt een woningrapport uit die duidelijk . In Ophoven beschikte 23 van de 100 gezinnen slechts over één enkel vertrek van slecht 12m². Er waren gezinnen die maar over één bed beschikte waarin 's nachts vrouw en kinderen sliepen en overdag de echtgenoot die nachtdienst had gehad.

In Stadbroek was de woningnood nog hoger: hier woonden 97 gezinnen in 70 huizen en was geen enkel pand aangesloten op de waterleiding.

De werkeloosheidsuitkeringen waren laag; voor een gezin met 2 kinderen 11 gulden terwijl een gemiddeld loon 25 gulden bedroeg.

Vanaf de jaren vijftig ging het beter met de economie en kwam er meer welvaart voor iedereen.

In 1965 kwam de Algemene Bijstandswet en het sterk verbeterde sociale stelsel zorgde ervoor dat armoede minder zichtbaar werd. Kijken we naar de cijfers dan zien we dat der ook in 1960 er nog net als in de 19de eeuw gemiddeld 12 % van de inwoners bijstand ontvangt.

Het verschil is alleen dat bijstand nu een recht is, de overheid een plicht heeft tegenover de armen en de burger naastenliefde niet meer als vanzelfsprekend beschouwt.

Tijdens deze wandeling kijken we minder naar het vele stedenschoon van Sittard. Als Vereniging Sittards Verleden willen we dit keer de plekken laten zien, waar de armoe en de rijkdom zich vroeger manifesteerden.

- vertrekpunt Museum Het Domein / Euregionaal Historisch Centrum
- rechtsaf Kapittelstraat
- rechtsaf Kerkplein

Onder de toren van de Petruskerk of de Grote Kerk is het graf te bezoeken van deken Tijssen.

DEKEN LOUIS TIJSSEN

Toon Hermans vertelt in zijn Levensboek hoe hij 's avonds, als het donker was, naar het Kloosterplein ging en aanbelde bij Deken Tijssen, de deken uit zijn kinderjaren. Bij Toon thuis hadden ze het niet breed en als Toon dan aanbelde bij de deken deed de deken zelf open; een grote forse man gekleed in een versleten toog. Hij stopte Toon altijd een paar kwartjes toe. Ze noemden hem "de priester van de armen".

Toen Deken Tijssen stierf op 20 februari 1929, tekende Toon het portret na dat op het doodsprentje was afgebeeld. Hij trok hiermee langs de boerderijen van het geboortedorp van deken Tijssen, naar Wesseem, en verkocht hier de tekeningen voor 75 cent.

Louis Tijssen werd op 2 november 1865 in Wesseem. Zijn vader stierf in 1872, zijn vrouw achterlatend met een failliete graanhandel, haar kleine winkeltje en het grote gezin.

Louis Tijssen wilde priester worden. Via het seminarie in Rolduc kwam hij in Roermond terecht maar kon zijn studie in Roermond niet afmaken. Hij kreeg een baan als surveillant in Rolduc en moest in vrije tijd door middel van zelfstudie zijn opleiding voltooien. In 1889 werd hij in de kapel van het Groot Seminarie tot priester gewijd. Na zijn wijding bleef hij als docent verbonden aan Rolduc.

Omdat door de komst van de mijnen de bevolking toenam was er ook meer vraag naar priesters en kwamen er nieuwe parochies bij zoals Overhoven, Ophoven, Stadbroek en Leijenbroek.

Louis Tijssen werd in 1911 benoemd tot pastoor in Susteren. Hij was een echte herder voor zijn parochianen en was zeer begaan met hun lot. Zijn huishoudster klaagde keer op keer dat hij alles weggaf, niet alleen eten en kleding maar zelfs het keukengerei.

Op 28 september 1919 werd hij door de bisschop benoemd tot deken van Sittard. Met zijn brevier in de ene en zijn rozenkrans in de andere hand trok hij te voet naar Sittard. Ook in Sittard maakte hij zijn huishoudster het leven niet gemakkelijk door alles weg te geven dat hij bezat. Hij werd ernstig ziek maar bleef doorwerken tot hij uiteindelijk opgenomen werd in het ziekenhuis. Voordat hij hier stierf schonk hij het laatste dat hij nog bezat, zijn rozenkrans, aan Dr. v.d. Hoff, directeur van het ziekenhuis.

- **rechtsaf Koninginnegetske**

In vroegere dagen werden er geen rouwbrieven verstuurd.

Allereerst werden de doodsklokken geluid en aan de manier van luiden wist men of er een man, een vrouw of een kind gestorven was. In Sittard was deze taak weggelegd voor de burenen. Moest men wachten voordat men aan de beurt was om aan het "klokkezeel" te mogen trekken dan werd er zolang wat gedronken bij het "Sjterfhoes"

Al naargelang stand of financiële middelen werd de dode begraven. Voor de minder draagkrachtige was dat 's morgens vroeg om 8.00 uur en de mis werd door slechts één priester gedaan. De beter gesitueerden kregen een mis met 2 heren om 10.00 uur en het duurste was een mis met 3 heren om 11.00.

Na afloop van de mis ging men naar het café en werd er gedronken op de overledenen; men ging "het vel verzoepen" in "'t Sjterfhoes" tegenover de kerk.

- **linksaf Begijnenhofstraat**

BEGIJNENHOFSTRAAT 5 Toon Hermans

Toon werd geboren als zoon van een bankier maar helaas, de bank ging failliet en de familie Hermans moest Villa Zomerlust verkopen en in 1924 verhuisden ze eerst naar de Rijksweg Zuid no 7 maar kort daarna verhuisde de familie Hermans naar de Begijnenhofstraat. Om aan geld te komen werd er steeds een gedeelte van de meubels uit de villa verkocht.

In dit huis stierf in 1928 zijn vader. Toon moest nog twaalf jaar worden. Hij heeft altijd met veel bewondering en ontroering over zijn ouders geschreven.

Toon Hermans: *'Mijn vader zit (44 jaar oud) al zeer verzwakt door een slopende ziekte, op een stoel in het zonnetje tegen de witte gevel van het huis. Hij kijkt naar de duiven aan de hemel die terugkeren naar hun hok. 'Duufke, duufke' riep hij met zijn zachte stem, die ik nog altijd hoor. 't Was op 'n zondag-middag in de zomer. En de zon scheen op die witte muur. Hij glimlachte en sloot zijn ogen. Toen is-tie met de duiven weggevlogen.'*

Hier staat ook het borstbeeld van Toon gemaakt door Diny van Gansenwinkel.

Het pand Maastricht, ooit boerderij/brouwerij was eigendom van de rijke brouwersfamilie Thissen. De figuurtjes boven een van ramen herinneren nog aan de functie van het pand.

- **rechtsaf Brandstraat**

Rechts staat een beeld van Zefke Mols een bekend figuur in Sittard. (beeldhouwer Gène Eggen),

ZEFKE MOLS

Anton Peter Jozeph Mols zoals hij officieel heette, werd geboren te Sittard op 11 juli 1874 en overleed in zijn geboorteplaats op 15 september 1955.

Zefke Mols was van beroep sigarenmaker en trok in 1907 met collega's naar Duitsland als vertegenwoordiger van de sigarenfabriek van Arnolds in Wehr. Toen in 1908 tijdens festiviteiten in Karlsruhe een man vermoord werd, is Zefke Mols onschuldig opgepakt en hij werd veroordeeld tot levenslange gevangenisstraf.

Zeven jaar later meldde de ware dader zich en Zefke Mols werd vrij gelaten. Na vijf jaar rond gezworven te hebben kwam hij terecht bij zijn halfbroer Philip in Vlodrop. Hij ging weer aan het werk als sigarenmaker.

In 1924 kwam hij terug naar Sittard en vond onderdak in logement Laumen aan de Paradijsstraat. Dit duurde echter niet lang want in 1925 werd Zefke opnieuw opgepakt, nu wegens landloperij. Hij werd afgevoerd naar Norg in Drente, het huidige Veenhuizen. Drie jaar duurde de hechtenis en toen stuurde men hem terug naar Sittard.

In 1929 kreeg hij van Martin Marx toestemming om in diens schuur te wonen, op de hoek van de Paradijsstraat en Helstraat. De buurt zorgde voor hem.

Op de markt stond een drinkbak voor de paarden waar hij zich waste. Bij warme zomer - nachten sliep hij onder de kastanjabomen op de Sjiefbaan.

Zefke Mols had zijn AOW nooit opgehaald en toen hij stierf werd hij dan ook van zijn eigen geld door de gemeente vorstelijk begraven.

- **linksaf Parklaan**

Aan deze zijde van het vestingstadje Sittard lag een groot moerasachtig gebied, het stroomgebied van de Geleenbeek en de Molenbeek. In tijden van dreiging werd het gebied onder water gezet. In het begin van de 20e eeuw begon de drooglegging en werd de smalle dijk verruimd tot de Parklaan, een van die tijd af zeer gewilde woonlocatie voor de beter gesitueerden, getuige ook de vele villa's die hier staan.

De Parklaan, vroeger Den Diek genoemd, was een straat van de rijken, met grote villa's, waar ook Toon Hermans werd geboren. Meteen op de hoek rechts ligt het miniatuurkasteeltje "Casa Mia", een neo-gotisch kasteelachtig bouwwerk aan de (nu overkluisde) beek, oorspronkelijk het koetshuis horende bij het huis om de hoek. Het werd gebouwd in 1903 voor wijnhandelaar Rutten. Zijn weduwe huwde later een echte Franse graaf zodat het kasteel door een grafelijke familie werd bewoond, die in 1927 zelfs prins Hendrik, de echtgenoot van koningin Wilhelmina, op bezoek kregen.

PARKLAAN 10 Toon Hermans

Geboortehuis Toon Hermans, Villa Zomerlust, afgebroken in 1982, thans kantoor Waterschap Roer en Overmaas.

In dit huis werd op 17 december 1916 Antoine Gerard Theodore (Teun/Toon) Hermans geboren. Het statige huis was door zijn vader (bankdirecteur) Nicolaas Hermans gebouwd in 1915. Toon Hermans woonde hier met zijn ouders, een twee jaar oudere broer Fons (1914), een jongere broer Zef (1921) en het dienstpersoneel de eerste zeven jaar van zijn leven. De jongste broer van Toon, Jan is geboren op Rijksweg no. 7 (1926).

Bij de hoofdingang van het huidige pand is op 14 december 2001 een plaquette aangebracht met een beeltenis van Toon, gemaakt door oud-Sittardenaar Chris Rutten, lang burgemeester van Breda.

- **Wilhelminastraat oversteken, Parklaan vervolgen**

Parklaan 15 (voormalig woonhuis met kantoor)

De Sittardse architect Jos Wielders bouwde dit pand in 1933 voor zichzelf en zijn bureau in de stijl van het Nieuwe Bouwen of de Nieuwe Zakelijkheid: strakke, in elkaar grijpende kubusvormen met platte daken.

Parklaan 25 (woonhuis)

Deze woning is in 1935 ontworpen door Stephan Dings uit Beek in een stijl die gezien de geometrische vormgeving verwant is aan het Nieuwe Bouwen of de Nieuwe Zakelijkheid.

Parklaan 27 (woonhuis)

Dit ontwerp van Jos Wielders uit 1925 voor notaris Van Wessem laat duidelijk de expressionistische elementen van de Amsterdamse School zien.

Parklaan 29 (woonhuis)

In iets mindere mate geldt dit voor deze rond 1925 door Wielders ontworpen villa.

Parklaan 26 / Beukenlaan 12 (dubbel woonhuis)

Deze woningen zijn in 1921 ontworpen door Wielders met de kenmerken van de Amsterdamse School, nog duidelijk herkenbaar ondanks de weinig zorgvuldige aanpassingen.

Parklaan 22 / Huis dokter Winters

Dokter Winters (huisarts en kunstschilder) was goed bevriend met Toon Hermans (overl. 2000, 93 jaar oud). Hij heeft hem meerdere malen geholpen bij een levensbedreigend ziekte. Toen Toon een keer ziek was heeft zijn moeder een noven gehouden voor de H. Gemma. Op de 9de dag van de noven kwam zijn moeder thuis van de Gemmakapel en deed Toon zelf de deur open, een stuk beter. Winters had hem, vermoedelijk voor eigen rekening, een penicilline-injectie gegeven maar deze had helaas niet geholpen.

Een bekende uitspraak van dokter Winters: "Is de kranke genaeze haet Gemma 't gedaon, es ze kapot gaon hōb ich 't gedaon".

- **even rechtsaf Agricolastraat, brug over en meteen linksaf Ophoven**

OPHOVEN

Ophoven was een van de buitendorpen van Sittard net als Overhoven en Leijenbroek. Deze dorpen vielen allemaal onder de parochie van de Petruskerk in Sittard. In de middeleeuwen en nog lang daarna bestond het grootste deel van de bevolking uit boeren en verder lag er een belangrijke molen en de grote Ophovenerhof die beide ooit behoorden aan de heer van Born.

Rond 1750 bestond het dorp uit enkele straten: de Dorpstraat, Molenweg, Vouwerweg, Geleenderweg en de Haagstraat. Langs deze straten woonden in zo'n 50 huizen totaal 350 mensen. Op de kruising van deze straten (het Pleintje) bevond zich een poel (tot 1920) waar de mensen water haalden en het vee kon drinken.

In de buitendorpen werden de woningen (of beter gezegd: de woninkjes) gebouwd langs korte insteken (hofjes of vaarten) vanaf de doorgaande weg. Deze bouwtrant is nog op verschillende plaatsen herkenbaar, onder meer vooraan rechts.

Ophoven 3/5 (vakwerkhuisen) is een (met veel moeite) gerestaureerd vakwerkpand dat vroeger helemaal in vakwerk was opgetrokken maar waarbij in de loop van de tijd de onderbouw vervangen is door, resp. bekleed met baksteen.

De panden Ophoven 1 tot en met 13 laten nog iets zien van de oorspronkelijke bebouwing van de agrarische buitendorpen rondom Sittard: een (voormalige) veldweg waaraan boerenhoeven lagen (Ophoven 1) en kleine huisjes voor de landarbeiders aan korte zijstraatjes (Ophoven 3 t/m 13).

PANDJ KREKELS OPHAOVE door Frenske van Zitterd

*Houwt dig oppe bein, mien huske,
Bes noew tog neit eige-wies.
Doe sjteis mit dae vakwerk-gevel,
Oppe Monumentelies.*

*Jao ig welt door al die jaore,
Woorte de gewrichte sjtief,
En de voch brach door de vouge,
Rimmetik in sjpant en lief.*

*Houwt dig oppe bein, mien huske,
Alles haet tog ziene pries.
Mogs doe achter-euver valle,
Vils doe taeves oet de lies.*

- **Ophoven rechtdoor gaat over in de Berkenlaan. Berkenlaan volgen tot afslag naar links richting park. Brug over eerst pad links, stukje langs tennisbaan. Rechts brug over en rechtdoor over het grasveld of naar rechts en het volgende pad linksaf naar de Vijverweg.**

HET STADSPARK

Het stadspark werd in fasen aangelegd tussen de jaren 1920 en 1927. Onder leiding en naar ontwerp van tuinarchitect Dirk Tersteegh werd het park in z.g. "landschapsstijl" gerealiseerd. De aanleg gebeurde in het kader van de werkverschaffing. Er heerste in die tijd grote werkeloosheid.

Eerst kwam het zuidelijk gedeelte met de roeivijver tot stand. In 1924 - 1925 kwam het noordelijk deel rond de eendenvijver bij de Agricolastraat gereed. De structuur van dit gedeelte moet gezien worden vanuit de ook in dezelfde tijd aangelegde bebouwing met het Julianaplein als kern. De ingang van het park ligt in het verlengde van de straat naar dit plein. In 1932 paste Tersteegh zijn ontwerp van het park aan, omdat er in het midden op een braakliggend gedeelte een zwembad zou worden aangelegd. Midden jaren vijftig verloor het park zijn aantrekkelijkheid, doordat versleten bomen en heesters werden gerooid maar niet werden vervangen. Begin jaren tachtig is een reconstructie uitgevoerd, o.a. metselwerk werd hersteld, de vijver werd waterdicht gemaakt en sommige bomen werden verwijderd en door nieuwe vervangen.

Aan het eind van de jaren tachtig is het ten prooi gevallen aan vandalisme. Op 20 Augustus 1995 vond de feestelijke opening plaats van het geheel gerenoveerde en vernieuwde stadspark.

Door de samenvoeging van het noord - en zuidgedeelte met als schakel het voormalige zwembad en de evenementenvlakte is de kwaliteit van het Sittardse stadspark bijzonder te noemen. Het Sittardse Stadspark is een van de weinige parken in ons land die de status van Rijksmonument hebben gekregen.

HET ZWEMBAD

Dit zwembad werd destijds ontworpen door architect G. Cuijpers in een stijl die rond de jaren dertig erg populair was nl. "De Stijl". Het zwembad werd gerealiseerd in de jaren 1932 - 1933 in het kader van de werkverschaffing. In juni 1933 werd het bad geopend waarna het in gebruik bleef tot in 1985. Na de sluiting was er een paar jaar een restaurant met forellen-vijver in gevestigd. Einde jaren tachtig kwam het gebouw leeg te staan en begon het verval. In 1993 werd het grotendeels gesloopt om bij het park te worden getrokken. Het nieuwe plan hield in een gedeelte van het gebouw te bewaren. De symmetrische gevel aan de voorzijde, de toren als verticaal element in de compositie en de hoge ruimte aan de noordzijde zijn karakteristieken van de oorspronkelijke vorm. In de voorgevel zijn enkele openingen gemaakt zodat een aantal zichtlijnen ontstonden naar de stenen sluis, de roeivijver en de Ophovener molen. De grote groene open ruimte achter de entree is bedoeld als evenementen-terrein met een aarden wal die het terrein omsluit.

- **linksaf Vijverweg**

DE AMERIKAANSE HUIZEN

Aan de Vijverweg nrs. 7, 8 en 9 aan de rand van het Stadspark liggen drie fraaie landhuizen, die een eenheid vormen met de tuinen. Oorspronkelijk was er één grote voortuin. Door gewijzigde eigendomsverhoudingen heeft nu elk huis zijn eigen voortuin. Alleen al de aanduiding "de Amerikaanse hoezer" in de Sittardse volksmond geeft aan dat dit niet zomaar een paar huizen zijn. Tegenover het Stadspark aan het begin van de Vijverweg liet een rijke Amerikaan, Johan Paulson, in 1934 en 1935 drie huizen bouwen die qua vormgeving een weerspiegeling waren van een nieuwe architectuur. Het waren de principes van "De Stijl" en het "Nieuwe Bouwen" met als belangrijkste vertegenwoordigers in ons land Rietveld, Oud en Dudok. De drie villa's zijn bijzonder karakteristiek voor de tijd waarin ze ontstonden. Men paste nieuwe constructies toe met beton, gestucte muren en grote glasoppervlakken met stalen kozijnen. Er ontstond een lichtheid en helderheid in de gebouwen die voor die tijd ongekend was. Uitgangspunt voor deze drie huizen was de hotelboot in de V.S. en dat is nog duidelijk te zien. De grootste woning wordt geflankeerd door twee fraaie kleinere panden, die elkaars spiegelbeeld vormen. De vormen van de drie ramen aan de bovenzijde doen denken aan de patrijspoot van een schip. Ook de voor- en achterdekken met de balkons van de oceaanschepen zijn in de vorm van de huizen te ontdekken. De gemetselde gevels zijn afgewerkt met wit pleisterwerk. De drie woningen krijgen door de grote voortuinen, die samen een parkje vormen, extra allure. In de geest van de architectuur zijn de tuinen in strakke belijningen aangelegd. In de perken zijn de kwadraten en rechthoeken en een enkele gebogen lijn een voortzetting van de vormtaal van de huizen.

- **bij rotonde linksaf Agricolastraat**

Deze straat heette voor de aanleg van de wijk "Villapark" te Sittard omtrent 1920: Valderstraat.

Franz Bauer, geboren omstreeks 1547 in Lohn bij Aldenhoven, veranderde zijn familienaam van Bauer in Agricola zoals in die tijd meer gebruikelijk was. Hij studeerde in Keulen, werd priester gewijd in Luik en in 1582 tot pastoor en kanunnik benoemd in Sittard. Hij was een fanatiek bestrijder van het protestantisme dat in die tijd sterk opkwam. Agricola was een fervent voorstander van de heksenjacht. Door middel van marteling en levende verbranding werden honderden zogenaamde heksen, vaak geestelijk zwak begaafden maar ook vreemdelingen in onze streken en aangrenzend Duitsland en België in de 16^e en 17^e eeuw om het leven gebracht! De laatste vrouw in onze gemeente die opgepakt werd als verdachte van hekserij was Entgen Luijten uit Limbricht. Juni 1674 werd zij gevangen gezet in kasteel Limbricht. Tot een veroordeling kwam het niet. Ze werd op 9 oktober dood aangetroffen in haar cel, waarschijnlijk gewurgd.

- **rechtsaf Julianaplein**

In 1919 besloot de gemeente Sittard om in verband met de komst van de mijn alvast een villapark aan te leggen bedoeld voor de hoger opgeleiden werknemers van de mijn Maurits. Voor het lager kader was een tuindorp bedacht ver buiten de stad. Het stedenbouwkundig grondplan werd ontworpen door architect Wielders en architect Nic. Ramakers ontwierp de villa's in traditionele landschapsstijl in navolging van de Amerikaan Frank Lloyd Wright. Het stratenpatroon en de hoekoplossingen zijn gebaseerd op een geometrische patroon dat aansluit aan de opzet van het aanpalende gedeelte van het Stadspark waardoor met name het doorzicht vanaf het Julianaplein naar de fontein in het park een niet-Nederlands perspectief biedt. De villawijk vormt daardoor één geheel met het in dezelfde tijd ontworpen Stadspark.

Nic. Ramakers reserveerde er ook een huis voor zichzelf; hoek Jubileumstraat/Julianaplein.

- **linksaf Jubileumstraat**

- **rechtsaf Kastanjelaan**

- **paadje langs beek naar Engelenkampstraat**

De beek is de Molenbeek, een (gedeeltelijk) gegraven aftakking van de Geleenbeek. Zoals de naam al aangeeft, was het water van deze beek bestemd om de molens in de stad aan te drijven. Waterkracht was namelijk de meest voor de hand liggende en gebruikte mogelijkheid om het zware werk over te nemen.

- **Engelenkampstraat oversteken naar Tempelplein**

“Achterom” / Winkelcentrum “Den Tempel”

Dit stadsgedeelte van Sittard verkeerde in de zestiger jaren van de vorige eeuw in een deplorabele toestand en moest daarom plaatsmaken voor een heel nieuw winkelgebied waarbij niet is overwogen het goede te behouden en waarbij zeker niet gesproken kan

worden van vervanging van het slechte door iets beters, althans in termen van historisch besef en inpassing in de bestaande structuur, schaal en stijl van het beschermd stadsgezicht dat de Sittardse binnenstad sinds 1972 is.

- **linksaf Paradijsstraat**
- **rechtsaf Walstraat en Helstraat**

Wie oude foto's van de Helstraat bekijkt, kan met enig inlevingsvermogen zien dat de straat vroeger bewoond werd door mensen met een bovengemiddeld inkomen. Jammer genoeg is dit deel van Sittard, "Achterom" genaamd, op een gegeven moment in verval geraakt en heeft de slopershamer vanaf 1969 veel doen verdwijnen. De enkele panden die ontkomen en inmiddels gerestaureerd zijn, getuigen nog van een gewild woongebied zoals het Wijnhuis, het Maaslands Dubbelhuis en niet in de laatste plaats het Ecrevissehuis. Die tweede kans heeft de "Aw Voogdie" niet gekregen. Alleen al het gegeven dat de voogd van het hertogdom Gulik hier ging wonen, bewijst het aanzien dat de Helstraat destijds had.

Interview met Bèr Eikenboom:

"Ik ben in de Helstraat geboren. Het huis staat er nog. Het ligt in het midden van de straat. Op de hoek met de Molenbeekstraat lag de molen van Jos Busch en dat waren in onze ogen de rijken. Ik weet dat mijn moeder vertelde dat ze opnieuw gingen behangen en dat ze behang hadden van 6 gld. de rol en dat was in die tijd heel veel geld. Later ging hij op zakenreis en kwam niet meer terug. Ze hadden ze hem vastgezet in Duitsland vanwege deviezen smokkel. Toen hij terug kwam is hij in de Putstraat gaan wonen en later heeft Houben de Molen gekocht.

Ze zeggen wel "Die van Achterom" maar ik kan zeggen dat ik er trots op ben.

Op "Die van Achterom" werd een beetje neergekeken, maar in feite waren het allemaal mensen met een eigen bedrijfje.

Allereerst de molenaar Houben, Salvino met een glashandel en diverse logementen.

Zef Meerts, de grootvader van Meerts die nu nog op de Markt kramen plaatsen voor de wekelijkse markt. Hij had een winkeltje waar ze van alles verkochten en ze reden met een ijswagentje. [thans Ecrevissehuis, café 't Duvelke]

Daar was ook café Schulpen en de kastelein was tevens stukadoor. Verder woonden er kleermakers, schoenmakers, een kolenhandelaar en mijnwerkers

Op de hoek van de Paradijsstraat woonde Eikenboom. Hij had een handel in groente en fruit. Zijn kleinzoon staat nu nog op de markt.

Simons, de kolenhandelaar had ook een klein vracht wagentje en bracht vanaf de Helstraat de vrouwen uit de Helstraat met hun koopwaar naar de markt toe."

Helstraat 26 (Wijnhuis)

Dit is het enige pand aan deze zijde van de Helstraat dat aan de sloop van de zestiger jaren is ontkomen. Het is in 1791 gebouwd en zo genoemd omdat het een gevelsteen met een wijnrank bezat.

Helstraat 27-29 (Maaslands dubbelhuis)

Deze dubbele woning dateert uit 1627, is bij de stadsbrand van 1677 gespaard gebleven maar kon ternauwernood van de sloop worden gered. De stijl is ook Maaslands maar in

tegenstelling tot het Kritzraedthuis en het Ecrivissehuis kreeg dit pand de nok evenwijdig aan de straat en werden de zijgevels tot boven het dak doorgetrokken om als brandscheiding te dienen.

Helstraat 3 (Ecrivissehuis)

Ook dit pand is rond 1620 in Maaslandse stijl gebouwd en heeft de verwoesting van Sittard overleefd. Het is zwaar gerestaureerd en dankt zijn naam aan de Sittardse schrijver Pieter Ecrivisse die hier heeft gewoond maar die teleurgesteld naar België verhuisde toen Limburg in 1839 niet bij dat land mocht blijven!

- **rechtsaf Molenbeekstraat**
- **rechtsaf Gruizenstraat, rechts aanhouden tot Tempelplein**
- **op Tempelplein linksaf en rechtsaf onder boog door tot Nieuwstraat**

De voormalige stadsboerderij "Den Tempel" is de naamgever van het winkelcentrum. De boerderij dateert uit 1652 en is in Maaslandse stijl opgetrokken. Ook al is maar een restant van de boerderij bewaard gebleven, nog te zien is dat het een imposant complex geweest moet zijn. De boerderij lag tegen de omwalling, op de plaats waar de Molenbeek via het "Sjteine Murke" de stad inkwam. Naast het bewaard gebleven woonhuis omvatte het hoevecomplex stallen, schuren en een watermolen op de Molenbeek, concurrent van de iets verder de stad in gelegen hertogelijke banmolen waar de inwoners van de hele regio hun graan moesten laten malen.

Iets verderop liggen links nog een paar mooi gerestaureerde oude vakwerkhuisjes, en rechts, waar de huizen moesten wijken voor nieuwbouwplannen die nooit gerealiseerd werden ligt nu een leuke stadstuin.

- **rechtsaf Nieuwstraat en vervolgens Plakstraat**

De Rosmolenstraat (rechts) is pas in 1926 aangelegd om de binnenstad ook in zuidelijke richting te ontsluiten. Tot die tijd kon men alleen via de Limbrichterpoort, de Putpoort of de Broekpoort (in de Paardestraat) in de stad komen.

De naam "Rosmolenstraat" verwijst naar de door paarden aangedreven molen die in het Oude Rosmolenstraatje (Neilesgätske) achter het Kritzraedthuis lag.

Kritzraedthuis

Het pand waarin de VVV is gevestigd, heet het Kritzraedthuis. Met de bouw van het Kritzraedthuis werd een aanvang gemaakt door de protestante rentmeester Gerhard Kroeten, waarschijnlijk met de bedoeling hierin mede kerkdiensten van de Hervormde gemeente te houden. Gerhard Kroeten stierf in 1619, nog voor het huis voltooid was. Het werd afgebouwd door zijn weduwe, die het in 1636 verkocht aan de paters jezuiteten uit Millen. Dezen vestigden er een missie-statie in. Zij waren felle bestrijders van het protestantisme.

De jezuïet Jacob Kritzraedt begon na de dood van Kroeten in 1636 een Latijnse school in het pand. Van die tijd af heet het Kritzraedthuis.

Dit imposante pand werd gebouwd in de regionale Maaslandse stijl, gekenmerkt door gevels in baksteen met hardstenen deur- en raamomlijstingen, dito kruiskozijsen en horizontale gevelbanden in mergel.

De grote toegangspoort was in de Plakstraat maar na de aanleg van de Rosmolenstraat in 1926 kreeg het pand een zijgevel. De huidige ingang en de ramen aan de kant van de Rosmolenstraat zijn pas bij de restauratie in 1960/64 aangebracht.

- **bocht in de Plakstraat**

KLOOSTER AGNETENBERG

Op de plek van de Dobbelsteinpforte, een refugiehuis (toevluchtsoord in tijden van oorlog) werd in 1662 het klooster van de dominicanessen gebouwd. De zusters noemden hun klooster Agnetenberg naar de H. Agnes de Montepulciano.

De dominicanessen werden in 1797 verdreven uit het klooster. In een openbare veiling in 1803 werden klooster en kloosterkerk aangekocht door het armbestuur van Sittard. In het grote kloostergebouw werden behoeftige gezinnen ondergebracht.

Op 27 mei 1845 richtte deken Vrancken zich tot Mgr. Paredis, bisschop van Roermond, met het verzoek om zusters van de H. Carolus Borromeus onder de Bogen te Maastricht naar Sittard te halen die de zorg op zich zou kunnen nemen voor wezen, ouden van dagen en zieken. Deze congregatie zal officieel gaan heten: Zusters van de Christelijke Liefde, Dochters van het Kostbaar Bloed van O.H. Jezus Christus. Begin negentiende eeuw was de behuizing voor deze eerste verpleegpatiënten armzalig, ten gevolge van de lage inkomsten. Het armbestuur van Sittard vergoedde slechts 70 cent per dag en er mochten geen schulden worden gemaakt. Sanitaire voorzieningen waren er nauwelijks, waterleiding was er enkel voor de keuken. Een pomp voorzag in het benodigde water, dat dus steeds aangedragen moest worden. Deze gebrekkige omstandigheden in aanmerking nemend werd besloten het contract met het armbestuur van Sittard op te zeggen en hogere verpleegprijzen te gaan vragen.

Op 10 juni 1899 werd de Stichting Christiaan Kissels opgericht. Deze Sittardenaar had de opbrengst van zijn vermogen, bij testament, voor weldadige doeleinden ter beschikking gesteld. De stichting was op St. Agnetenberg gevestigd en alleen bestemd voor de behoeftigen binnen de stadswallen. De rente van het kapitaal zou namelijk dienen voor het onderhoud en de verpleging van ouden van dagen en gedeeltelijk voor de opvoeding van wezen en halfwezen die aan de zusters werden toevertrouwd. Rond 1920 was er een vrouwenafdeling gevestigd in het z.g. "Witte Huis" uit 1728 en de mannenafdeling bevond zich in de oude school aan de Plakstraat. Deze afdeling werd ook wel "Huize Emmaüs" genoemd. De gezonde leden van de vrouwenafdeling deden nuttig werk o.a. breien en stoppen, aardappelen schillen en groenten schoonmaken. Ook de mannen hielpen zoveel mogelijk mee.

In 1949 werd de eerste spade in de grond gestoken voor het nieuwe bejaardenhuis "Caritas" dat verrees op ongeveer dezelfde plaats waar vroeger het huis Dobbelstein gestaan had. In 1979 droegen de zusters het bestuur van hun bejaardenhuis over aan het bestuur van het ziekenhuis en de bejaarde bewoners verhuisden naar "De Baenje" en Agnetenberg veranderde in een verzorgingshuis voor demente bejaarden.

- **rechtsaf Putstraat tot Levenbroekerweg/Pres. Kennedysingel**

Klooster Regina Carmeli

In het laatste kwartaal van de 19de eeuw vestigde zich Josephus Cornelis Hamilton, geboren te 's Hertogenbosch in Sittard. Hamilton bouwde in de jaren 1877 en 1878 een ruim opgezet pand aan het bovineinde van de Putstraat, bij het beginpunt van de weg naar de Sint Rosakapel. Het pand was bestemd om daarin een sigarenfabriek te vestigen. Het bestond uit twee haaks op elkaar geplaatste vleugels, die op de hoek van de Wehrerweg aaneensloten met een schuin geplaatste topgevel, waarin de toegangsdeur was aangebracht.

Zijn vrouw kon hier niet wennen en verliet hem en een paar jaar later, in 1884, verliet ook Hamilton Sittard om zich opnieuw in zijn geboorteplaats 's Hertogenbosch te vestigen. Na het vertrek van Hamilton werd de voormalige sigarenfabriek verbouwd tot een soort huurkazerne, die bewoond werd door meerdere gezinnen. In het jaar 1898 kregen de Zusters Karmelietessen van het Goddelijk Hart van Jezus de kans om in dit bijna leegstaande gebouw een nieuw klooster te stichten. Onder leiding van zuster Maria Tauscher startten de zusters met het kindertehuis dat nu nog bekend staat in Sittard als "t Sint Jozefsheim" of "weizeklösterke". Aanvankelijk alleen jongens, maar later kwamen er ook meisjes. Ze kwamen uit het hele land maar sinds de 60tiger jaren werden er alleen nog Limburgse kinderen opgevangen. Met de jaren nam het aantal bewoners van het klooster toe en al gauw werd het gebouw te klein. In 1923 werd de eerste steen gelegd voor het nieuwe moederhuis en in 1924 werd het ingezegend door Deken Tijssen. Er kwam een eigen kapel, een keuken en diverse vertrekken voor novicen en postulanten. Uit dankbaarheid liet moeder Maria Theresa een toren op de hoek van het gebouw plaatsen met daarop een groot Mariabeeld.

In 1966 brandde een gedeelte van het klooster af. Gelukkig raakte er niemand gewond maar het gebouw was zwaar beschadigd. Dit leidde tot een grondige renovatie van het gebouw. De kinderen kregen een nieuw onderkomen en tevens bouwde men aan de andere zijde van het klooster een bejaardenhuis.

Men besloot om het oude gedeelte af te breken; het had veel geleden door de brand en was bovendien een sta-in-de-weg voor het toegenomen verkeer langs de Kennedysingel.

- **terug Putstraat**

In dit gedeelte van de binnenstad zullen we het toch even moeten hebben over de ontstaansgeschiedenis van Sittard: aan de weg van Vlaanderen naar het Rijnland, bij de oversteek van de Geleenbeek. Deze route liep aanvankelijk via de Limbrichterstraat, het Kloosterplein, de Oude Markt en de huidige Putstraat waarbij de Putstraat buiten de toenmalige stadskern lag. Na de grote stadsuitbreiding in de 13e eeuw werd kwam de route te lopen over de Limbrichterstraat, de (nieuwe) Markt en de nu binnen de stadswal gelegen Putstraat. Langs deze hoofdroute vestigden zich de neringdoenden en dat zij geen slechte zaken deden, bleek na de grote stadsbrand van 1677: de Putstraat was de eerste straat die na deze ramp in volle glorie werd herbouwd.

“VILLA MARIA” Putstraat 63

In de gesloten rij huizen van de Putstraat valt op dat het pand met de naam “Villa Maria” een vrijstaande woning is.

Een smeedijzeren hekwerk tussen zes bakstenen hekpijlers geeft toegang tot de villa. De naam ervan staat in een van deze pijlers. Het bouwjaar staat in de gevel: `Anno 1893'. De bakstenen muren van de gevels zijn afgewisseld met hardstenen speklagen.

Vanaf 1908 woonde hier Mgr. M.J.D. Claessens (1852.1934). Na zijn priesterwijding in 1876 vertrok hij naar Batavia als secretaris van zijn oom A. Claessens, apostolisch-vicaris van Batavia. Hij nam een belangrijke plaats in de Sittardse gemeenschap in. In 1922 en in 1923 liet hij een veranda en nog twee woonkamers aan de achterzijde bijbouwen en in 1925 een huiskapel. Zowel interieur als exterieur zijn redelijk in de oorspronkelijke staat bewaard gebleven.

- **rechtsaf Fort Sanderbout**
- **Paardestraat oversteken naar Dominicanenwal**

Hier stond de Broekpoort, afgebroken in de 19e eeuw, met aan de overkant het fort Picard, afgebroken in de 20e eeuw, waarin de stadsgevangenis was ondergebracht.

- **trapje rechts omlaag, rechtsaf naar Kerkepad en meteen onder de wal door.**

Op het plein, vroeger de tuin van de Dominicanen, stond rechts tegen de wal het pesthuisje, waar mensen met een besmettelijke ziekte moesten verblijven.

- **na poort op Markt rechtsaf naar Oude Markt**

NICOLAAS REUBSAET beeld tegen de gevel van Schjadt Zitterd (beeldhouwer Tangelder)

Nicolaas Reubsaet heeft het in zijn leven ver gebracht, van arme schoenmakerszoon, tot wereldberoemde tenor. Geboren 26 april 1843 in het Neilisgetske in een gezin met twaalf kinderen. Een Sittardenaar met een rijke fantasie. Hij was een kleurrijk figuur, avonturier maar vooral gezegend met een grote muzikale aanleg. Als sopraan ontdekt in de grote Kerk. Na een opleiding aan het Conservatorium te Brussel en op 17 jarige leeftijd geeft hij al les in piano en viool in Utrecht. Nicolaas wint in Antwerpen vele prijzen en verkeert vanaf dit moment in de hoogste milieus. Zo ontmoet hij de schatrijke weduwe Singer; zij is betoverd door zijn mooie stem. Nicolaas trouwt in 1879 op een sprookjesachtige wijze in de St. Georgkerk te Londen. Hij krijgt twee miljoen Francs zakgeld en laat het geld rollen. Villa's, renpaarden en kunst gaat hij verzamelen. Als hij in Sittard op doorreis is van een zijn wereldreizen trakteert hij royaal, en is zeer vrijgevig aan armen en aan de Kerk. Het enige dat nog ontbreekt is een adellijke titel. Het kost hem enig geld en tijd maar hij weet er een de wacht te slepen. Hij mag zich dan noemen Duca de Camposelice. Helaas sterft hij op 44 jarige leeftijd. In Parijs wordt hij stijlvol begraven.

- **Oude Markt**

Gasthuis

Van het stedelijk gasthuis is voor het eerst sprake in 1299. Het gasthuis had een eigen gasthuiskapel, die lag waar nu de Michielkerk ligt. Onmiddellijk daarnaast links lag het gasthuis, wat meer naar achter ten opzichte van de kapel, want het werd bereikt via een brug over de beek. Het gasthuis diende voor hulp en opvang van behoeftigen in welke vorm dan ook, dus voor de opvang van reizigers die aankwamen als de stadspoort al dicht was. Het lag dan ook net buiten de poorten van de stad. Later kwam meer de nadruk te liggen op opvang van armen, invaliden, ouden van dagen, zieken, vondelingen, zwakzinnigen en werd het dus een combinatie van ziekenhuis en armenhuis. Het werd gezamenlijk bestuurd door de stedelijke en de kerkelijke overheden van de stad. Zij benoemden jaarlijks een gasthuismeester en een armenmeester. Het bleef in functie tot 1631 toen de dominicanen de gebouwen door de stad kregen toegewezen, waarna alles werd afgebroken en omgezet in klooster en kloosterkerk, de huidige Michielskerk. In de jaren 1978-79 werd in de tuin in het midden van de nog bestaande kloostergang het gasthuis, of althans een deel ervan voor zover het niet onder de huidige bebouwing ligt, opgegraven. Na 1631 lag het gasthuis buiten de Limbrichterpoort.

- **Kloosterplein**

Het Kloosterplein was de plek van de voorburch met de economiegebouwen van het oorspronkelijke huis van de heren van Sittard. Bij het stichten van het kapittel in 1299 stelde Walram de Rosse dit gebied ter beschikking aan de kanunniken voor de bouw van hun woningen. Zo ontstond het eigen rechtsgebied van de kanunniken, het claustrum of immuniteit. De benaming "Kloosterplein" verwijst dus niet naar een voormalig klooster maar is afgeleid van "claustrum" (van het Latijnse "claudere" = sluiten), een afgebakend gebied, een onafhankelijk "staatje" binnen de stad waar alleen de leden van het kapittel mochten wonen met hun verwanten en personeel. De autoriteiten van de stad hadden er geen zeggenschap; die berustte bij de kanunniken van het kapittel zelf. Hier pasten de kanunniken geen burgerlijk, maar kerkelijk recht toe: het was een kerkelijke immuniteit. Aan dit privilege kwam pas na iets meer dan 500 jaar een eind toen het kapittel in de Frans Tijd (1802) werd opgeheven.

Al die eeuwen mochten alleen de leden van het kapittel bouwen in dit gebied. Daarom werd bij de stadsuitbreiding in de 13e eeuw de handelsroute door de stad verlegd tot buiten deze immuniteit. De bouwbeperking is ook de reden dat er zich geen commerciële activiteiten konden ontwikkelen en daardoor is dit oudste stuk van Sittard vrij gaaf bewaard gebleven als woongebied maar vooral als een fraai voorbeeld van een kerkelijke immuniteit.

"HUIS VAN WESSEM"

Op deze locatie stond één van de huizen waarin de kanunniken van het kapittel van de Grote Kerk woonden. Dit kapittelhuis "verdween" in 1911 in de huidige woning, in zogenaamde eclectische stijl gebouwd in opdracht van notaris van Wessem.

Eind 19e eeuw (b)leken architecten gebrek aan inspiratie te hebben en vielen zij in arren moede terug op eerdere bouwstijlen, de neostijlen, of pasten diverse stijlen door elkaar toe, het eclecticisme.

Door vrijwel alle oude bouwstijlen in een nieuwe jasjes te gaan steken is de 19e eeuw de periode van de zogenaamde neostijlen geworden. Naast de vele neostijlen kwam in de tweede helft van de 19e eeuw het eclecticisme (van het Griekse “ek-legoo” = uitkiezen) in zwang, een stijl die allerlei vormen en elementen “uitkoos” en samenvoegde tot een soms bizar geheel. In het pand “Van Wesseem” zijn zodoende details te herkennen uit de Renaissance, de Barok, het Classicisme en zelfs van de Lodewijkstijlen. Imponerend (en dat zal wel de bedoeling van de opdrachtgever zijn geweest) maar geen architectonisch blijvertje. Hierna (en waarschijnlijk hierdoor) raakte men uitgekeken op de neostijlen maar vooral op het eclecticisme.

Rechts naast het pand op het torentje is nog de beeltenis van Walram de Rosse, stichter van het kapittel, te zien.

- **eindpunt Museum Het Domein / Euregionaal Historisch Centrum**

Bronnen: Levensboek Toon Hermans

Stadsbeelden Math Vleeshouwers

Vereniging “Sittards Verleden”

secretariaat: Heerlenerweg 44 - 6132 CN Sittard

telefoon 046 - 452 01 82

marijke.geilen@home.nl

www.historiesittard-geleen-born.nl/vsv

lidmaatschap per kalenderjaar € 20,00 (inclusief tijdschrift)